

ΤΑ ΣΥΝΘΕΤΑ ΣΤΗ «ΦΛΟΓΕΡΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΙΑ» ΤΟΥ ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ

ΜΑΡΙΑ Γ. ΚΩΣΤΑΓΙΑΝΝΗ

In the present study compound words that occur in “The King’s flute” of Kostis Palamas are systematically reviewed. The basic aim of this study is to verify that the poet was influenced to a large extent by his theoretical views about synthesis in his poetic practice, and that the compound words in the text are not the product of random inspiration but of a painstaking elaboration of the poetic language.

*Το σύνθετον είναι το κατ’ εξοχήν ποιητικόν όνομα.
Η ποίησις δεν είναι τίποτε άλλο παρά σύμπτυξις
και σύνθεσις (αντιθέτως προς την ανάλυσιν)
εννοιών και έκφρασις πολλών δι’ ολίγων. Αλλά
την χάριν ταύτην συγκεντροί εκ της φύσεως αυτού
το σύνθετον, περιλαμβάνον εν μια λέξει αυτοτελή
εικονικήν έννοιαν¹.*

Κ. Παλαμάς

1. Εισαγωγή

Ο αναγνώστης της *Φλογέρας του Βασιλιά*² του Κωστή Παλαμά εκπλήσσεται από το γλωσσικό πλούτο που χαρακτηρίζει το έργο και εντυπωσιάζεται ιδιαίτερω -ακόμη και με μια πρώτη ανάγνωση- από τις άφθονες και ποικίλες μορφολογικά σύνθετες λέξεις που είτε σε επίπεδο μικροδομής είτε σε επίπεδο μακροδομής απαντούν στο κείμενο.

1. Αναφορικά με τα παραθέματα από τα άρθρα και τις ποιητικές συλλογές του Κ. Παλαμά, η πρώτη χρονολογία είναι η χρονολογία συγγραφής, ενώ η δεύτερη είναι η χρονολογία έκδοσης των *Απάντων*, στα οποία παραπέμπουν και οι σελίδες. Για το συγκεκριμένο παράθεμα βλ. Παλαμάς (1894/1962: 366-367).

2. Παλαμάς (1910/ 1964).

Γενικά για την παραγωγή συνθέτων, ο Ν. Ανδριώτης, από τους πλέον έγκυρους μελετητές της παλαμικής γλώσσας, υποστηρίζει ότι η ελληνική γλώσσα έχει απεριόριστη συνθετική ικανότητα, με αποτέλεσμα η χρήση σύνθετων λέξεων στο λογοτεχνικό λόγο να μη συνιστά ζήτημα γραμματικής αλλά ζήτημα ύφους. Επισημαίνει ότι τα συγκεκριμένα σύνθετα -κατά συνέπεια και τα παλαμικά- είναι εντελώς προσωπικά δημιουργήματα και απόρροια τυχαίας και στιγμιαίας έμπνευσης. Η σύνταξη ενός λεξικού με όλα τα σύνθετα που απαντούν στα λογοτεχνικά κείμενα, σύμφωνα πάντα με τον ίδιο μελετητή, θα αποτελούσε συμπλήρωμα για το γλωσσικό μας θησαυρό. Ειδικά για τον Παλαμά, υποστηρίζει αφ' ενός ότι ο ποιητής εκμεταλλεύεται στο μέγιστο βαθμό όλες τις γνώσεις που έχει για τον συνθετικό δυναμισμό της νεοελληνικής γλώσσας, ώστε πολύ συχνά εκφράζει τα νοήματά του με τη σύνθεση του λόγου, αφ' ετέρου ότι τα σύνθετα αυτά είναι πρωτότυπα. Παροτρύνει μάλιστα να γίνουν αντικείμενο μελέτης τα σύνθετα που απαντούν στην παλαμική γλώσσα τόσο για το σπουδαστή της νεοελληνικής γλώσσας, για να γνωρίσει τη γραμματική ζωντάνια της, όσο και για το λογοτέχνη, προκειμένου ο τελευταίος να καλλιεργήσει τη δική του γλωσσολογική ικανότητα, επισημαίνοντας επίσης ότι τα παλαμικά σύνθετα, εξαιτίας της ποσότητας αλλά και της ποικιλίας των ειδών τους, θα μπορούσαν να αποτελέσουν μόνα τους το υλικό ολόκληρου λεξικού³.

Αντίθετη με την παρατήρηση του Ανδριώτη, ότι η συνθετική παραγωγή στη λογοτεχνία είναι στιγμιαία και τυχαία, είναι η θέση του Γ. Κεχαγιόγλου (1973), ο οποίος μελετά συστηματικά και αναλύει τα σύνθετα στη μελέτη του, "Τα Σύνθετα στον «Δωδεκάλογο του Γύφτου»". Στο εισαγωγικό κεφάλαιο της μελέτης, ο συγγραφέας παραθέτει εκτενώς τις θεωρητικές απόψεις του Παλαμά: α) γενικά για τη συνθετική δημιουργία (όπως λ.χ. για τη λανθασμένη αντίληψη περί αυθαιρέτου κατασκευής των συνθέτων, για την αναγκαιότητα απεριόριστης χρήσης συνθέτων στον ποιητικό λόγο, για τις πολλαπλές λειτουργίες τους), β) ειδικότερα για την υπεροχή των αρχαίων ποιητών συγκριτικά με τη σύγχρονη ποιητική παραγωγή, γεγονός που -όπως επισημαίνει ο ίδιος ο ποιητής⁴- επαληθεύεται από τη δημιουργία νέων λέξεων, ιδίως συνθέτων και γ) τις απόψεις του Παλαμά για το συσχετισμό της δημοτικής γλώσσας με την αρχαία, εξαιτίας της κοινής συνθετικής δυναμικής. Όλα αυτά γίνονται αντιληπτά μέσα από μια αναδρομή που πραγματοποιεί ο ποιητής από την αρχαιοελληνική ποίηση ως τη μεσαιωνική και το δημοτικό τραγούδι.

Υιοθετώντας και εμείς την άποψη ότι τα σύνθετα στον Παλαμά δεν είναι προϊόν τυχαίας έμπνευσης αλλά αντιθέτως προϊόν επίπονης και διαρκούς επεξεργασίας του ποιητικού λόγου, θεωρήσαμε ενδιαφέρον να επεκτείνουμε τη μελέτη των συνθέτων και στη *Φλογέρα του Βασιλιά*, αφού πρόκειται για το δεύτερο μεγάλο και αντιπροσωπευτικό έργο του ποιητή, ο οποίος μάλιστα το προ-

3. Ανδριώτης (1943: 245-247).

4. Παλαμάς (1894/1962: 367).

τιμούσε από τα άλλα έργα του⁵. Συγκεκριμένα σκοπός της μελέτης είναι να καταστεί σαφές ότι τα σύνθετα που απαντούν στο έργο -είτε νεόπλαστα είτε αντλημένα από τον κοινόχρηστο νεοελληνικό γλωσσικό κώδικα- είναι αποτέλεσμα της προσπάθειας του ποιητή να δαμάσει γλωσσικά το μήνυμά του μέσα στο πλαίσιο της λεγόμενης *αγωνίας του λόγου*⁶ και να φανεί παράλληλα η επίδραση των θεωρητικών απόψεων του ποιητή για τη σύνθεση στην ποιητική πρακτική του.

Κατά τη διερεύνηση του θέματός μας, με τον όρο σύνθετα εννοήσαμε πρωτίστως τις λέξεις που δημιουργούνται από δύο άλλες λέξεις πρωτότυπες ή παράγωγες με την ένωση των θεμάτων τους, αποδίδοντας στον όρο το περιεχόμενο που του αποδίδουν σύγχρονες γραμματικές της Νέας Ελληνικής⁷. Δευτερευόντως ως σύνθετα εννοήσαμε και τις λέξεις που προκύπτουν από την ένωση λέξεων με παλαιότερες προθέσεις, καθώς και αχώριστα μόρια, στη θέση του πρώτου συνθετικού⁸, σύμφωνα με παραδοσιακές γραμματικές της Νέας Ελληνικής⁹, επειδή ο ίδιος ο Παλαμάς αποδίδει στον όρο σύνθετα και αυτό το περιεχόμενο, χρησιμοποιώντας την παραδοσιακή ορολογία. Ως αχώριστα μόρια εννοούνται μονοσύλλαβες ή δισύλλαβες λέξεις που δεν χρησιμοποιούνται αυτοτελώς στη νεοελληνική γλώσσα, παρά μόνο ως πρώτα συνθετικά (λαϊκά αχώριστα μόρια), καθώς και αρχαίες προθέσεις και άλλες άκλιτες λέξεις που και αυτές απαντούν ως πρώτα συνθετικά (λόγια αχώριστα μόρια). Αναφορικά με την τελευταία κατηγορία συνθέτων, πολλοί σύγχρονοι μελετητές υποστηρίζουν ότι τα περισσότερα σύνθετα αυτής της κατηγορίας πρέπει να ενταχθούν στην παραγωγή και όχι στη σύνθεση, με το βασικό επιχείρημα ότι παλιές προθέσεις και μόρια, επειδή δεν έχουν αυτοτελή παρουσία στη νεοελληνική, λειτουργούν, όπως ακριβώς τα προθήματα-επιθήματα (προσφυματική παραγωγή) και τα ψευδοπροθήματα-ψευδοεπιθήματα (συμφυματική παραγωγή)¹⁰. Παρόλο που συμφωνούμε με την παραπάνω θέση, διατηρούμε και την παραδοσιακή διάκριση που αφορά σε σύνθετα με λέξεις και σύνθετα με αχώριστα μόρια -αν και η διάκριση λαϊκών και λόγιων μορίων είναι ως ένα βαθμό αυθαίρετη (λ.χ. ανα = λαϊκό μόριο, δια = λόγιο)-, και αυτό, γιατί έτσι αποδεικνύουμε ότι ο Κωστής Παλαμάς γνώριζε πολύ καλά το μηχανισμό της σύνθεσης, με το περιε-

5. Καραβία (1934/1968: 336).

6. Μπαμπινιώτης (1980: 73). Με τον όρο *αγωνία του λόγου* εννοείται η μέγιστη δυνατή αξιοποίηση των εκφραστικών ικανοτήτων του λόγου στο πλαίσιο των προσπαθειών του δημιουργού για την κατάκτηση της μορφής.

7. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (1999: 332, 2001: 93), Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (1986: 110-116), Holton, Mackridge & Φιλιππάκη-Warburton (1999: 184-185).

8. Για τον όρο βλ. Τζάρτζανος χ.χρ: 193.

9. Τριανταφυλλίδης (1941: 107, 142). Τζάρτζανος χ.χρ: 198-199.

10. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (1999: 325-333, 2001: 74-79, 90-91), Holton, Mackridge & Φιλιππάκη-Warburton (1999: 181-184).

χόμενο, φυσικά, που τότε του αποδιδόταν, και σύμφωνα με αυτό δημιουργούσε και τα δικά του σύνθετα, τα οποία σε καμιά περίπτωση δεν ήταν προϊόντα τυχαίας και στιγμιαίας έμπνευσης. Επίσης, στην ευρεία κατηγορία των συνθέτων εντάξαμε και τα λεγόμενα διπλοσύνθετα ή πολυσύνθετα, τα οποία, σύμφωνα πάντοτε με τις παραδοσιακές γραμματικές, εμπεριέχουν ήδη μια σύνθετη λέξη στα συνθετικά τους ή προκύπτουν από τη συνένωση τριών ή περισσότερων λέξεων¹¹.

Για τη μελέτη των παλαμικών συνθέτων ακολουθήσαμε την εξής πορεία: Αρχικά εντοπίσαμε τα σύνθετα που απαντούν στο έργο και τα κατατάξαμε σε κατηγορίες με διάφορα κριτήρια, όπως το μηχανισμό σύνθεσης, τη σημασιολογική τους παράσταση¹², την αλληλοσυγχώνευση ή μη των θεμάτων των συνθετικών τους. Ιδιαίτερος ασχοληθήκαμε με τα σύνθετα που αντλούνται από τον κοινόχρηστο νεοελληνικό κώδικα, επειδή τα σύνθετα αυτά αφενός αφθονούν στο κείμενο, αφετέρου αξιοποιούνται ποικιλοτρόπως από τον ποιητή, συνδυαζόμενα συχνά με νέα σύνθετα, συμβάλλοντας έτσι στην *εικονική σημασία*¹³ του στίχου. Εξετάσαμε, επίσης, τους συνθετικούς σημασιολογικούς νεολογισμούς¹⁴ που δημιουργεί ο ποιητής, με την παρατήρηση ότι δεν απαντούν στο λεξικό, αλλά μπορεί να απαντούν σε κείμενα, καθώς και τους θεματικούς άξονες των συνθέτων αλλά και τις λειτουργίες τους. Στο τέλος της μελέτης μας, παραθέτουμε τα δύναγόμενα συμπεράσματα, με βάση τις επιμέρους κατηγορίες των συνθέτων στις οποίες τα εντάξαμε.

Για τη μελέτη του κειμένου χρησιμοποιήσαμε τον πέμπτο τόμο της τρίτης έκδοσης των *Απάντων* του Κωστή Παλαμά, ενώ την ορολογία -σε ό,τι αφορά τις επιμέρους κατηγορίες-αντλήσαμε από παραδοσιακές και σύγχρονες γραμματικές και μελέτες της νεοελληνικής γλώσσας¹⁵.

11. Τριανταφυλλίδης (1941: 175).

12. Μπαμπινιώτης (1984: 247): «...κάθε δε σημασιολογική παράσταση -όσο έχει δείξει η σχετική ανάλυση- δεν είναι παρά μια σύνθεση ('αμάλγαμα') των σημασιών των λεξημάτων της που καταλήγει σ' ένα σύνθετο σύνολο από σημασιακά χαρακτηριστικά συντακτικώς διαρθρωμένα και ιεραρχημένα».

13. Ricoeur (1975: 266): Η σημασία έχει την ιδιότητα να εκτυλίσσεται σε εικόνες. Η διάχυση της σημασίας με εικόνες συνιστά την *εικονικότητα της σημασίας*.

14. Μπαμπινιώτης (1984 176-177): «...αποτελούν σημασιολογικούς νεολογισμούς, νέες, πρωτότυπες, τολμηρές ίσως, οπωσδήποτε λειτουργικά δεμένες με το κείμενο[...]λεξιλογικές συνάψεις, που «τυπικά» εκφεύγουν από τους σημασιολογικούς κανόνες, την «νόρμα» της συμβατικής γλώσσας, ενώ ουσιαστικά -στον ποιητικό λόγο- βρίσκονται μέσα στην καρδιά της γλωσσικής δημιουργίας, εφόσον γίνονται το καταλληλότερο όχημα για τη δήλωση κάποιου μηνύματος».

15. Τριανταφυλλίδης (1941). Τζάρτζανος (χ. χρ.), Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (1999, 2001), Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (1986).

2. Οι θεωρητικές απόψεις του ποιητή για τα σύνθετα

Στο σημείο αυτό θεωρούμε σκόπιμο να παραθέσουμε επιλεκτικά θέσεις του ποιητή για τα σύνθετα και τις λειτουργίες τους, αφού -όπως θα φανεί παρακάτω- οι θέσεις αυτές επαληθεύονται στους παλαμικούς στίχους. Καταρχάς ο ίδιος ο ποιητής δεν πιστεύει ότι τα σύνθετα στη γλώσσα -και και κυρίως την ποιητική- κατασκευάζονται κατά τρόπο αυθαίρετο: *Αλλ' εκεί όπου πέφτει έξω η διδασκάλισσά μου (η « Εφημερίς των Σύζητησεων») λυπηρότατα είναι όταν αναφέρει τα περί «αυθαιρέτου κατασκευής των συνθέτων».[...] Πολύ απέχουν τον να θεωρούνται ως αυθαίρετοι πάσαι αι πλαττόμεναι λέξεις, όχι μόνον εις τας γλώσσας ένθα μεγάλη επικρατεί συνθετική και γλωσσοπλαστική ελευθερία, αλλά και εις άλλας, πολλώ μονιμώτερον διαμορφωμένας και αποστεργούσας τας περί την ονοματοποιϊαν αδείας, ως η γαλλική¹⁶.*

Ο Παλαμάς αναφερόμενος στα σολωμικά σύνθετα χαρακτηρίζει τον τρόπο κατασκευής τους σαφώς προδιαγεγραμμένο, άποψη η οποία ισχύει κατ' επέκταση και για όλα τα σύνθετα: *Είναι δε τόσον απλώς και τόσον σαφώς προδιαγεγραμμένος ο τρόπος κατασκευής των συνθέτων, ώστε ουδείς εξ αυτών κίνδυνος συγχύσεως και περιπλοκής της γλωσσικής μηχανής, ως υφίσταται ο κίνδυνος ούτος εκ της χρήσεως άλλων στοιχείων σχετικών προς τύπους, συντάξεις, φθόγγους και τα τοιαύτα¹⁷.*

Η δημιουργία των νεόπλαστων συνθέτων πηγάζει για τον Παλαμά από τις πολλαπλές και ποικίλες ανάγκες της καλλιτεχνικής έκφρασης, ενώ αποτελεί αναφαίρετο δικαίωμα του ποιητή, ο οποίος μπορεί να αναζωπυρώνει τα κοινά σύνθετα με νέους λεξιλογικούς συνδυασμούς και χρήσεις: *Όσον δε καλλιτεχνικωτέραν συνείδησιν της φύσεώς της προσλαμβάνει η ποίησις ημών, τόσον και ασφαλέστερον φέρεται εις την εκμετάλλευσιν της δυνάμεως ταύτης της γλώσσης, και δια της αφθονωτέρας χρήσεως των γνωστών εν τω γραπτώ και τω αγράφω λόγω συνθέτων και δια της κατασκευής νέων τοιούτων. Και κυριώτερον εν τη πλάσει των συνθέτων ο ποιητής εφαρμόζει το αναφαίρετον αυτού δικαίωμα προς παραγωγήν νέων λέξεων· διότι ενταύθα, ως εν τη ζώση, ούτω και εν τη ποιητική γλώσση, ως εκ των αναγκών της καλλιτεχνικής εκφράσεως, αδύνατον να τεθή φραγμός εις την λειτουργίαν του νομισματοκοπείου των συνθέτων¹⁸.*

Και όχι μόνον λέξεις δημιουργούσιν (οι αρχαίοι ποιητές), αλλ' ανακαινίζουν και τας κοινάς δια τολμηρών και καινοπρεπών συνδυασμών και χρήσεων¹⁹.

Γεμάτη, καταπλημμυρισμένη από σύνθετα είναι η γλώσσα του λαού, η δημο-

16. Παλαμάς (1894/1962: 366- 367).

17. Παλαμάς (1899/1969: 518-520).

18. Παλαμάς (1899/1969: 519).

19. Παλαμάς (1892/1962: 316).

τική, πλήρης δε και ενεργητική ελευθερία επικρατεί ως εκ της φύσεως της γλώσσας, όχι μόνον εις την χρήσιν των καθιερωμένων, αλλά και εις την εκάστοτε κατασκευήν νέων τοιούτων συνθέτων υπό τε του λαού και των ποιητών προς πλήρωσιν απαιρητήτων αναγκών και συμφώνως προς τον νόμον της υπό των γλωσσολόγων καλουμένης «δημιουργικής αναλογίας»²⁰.

Αναφερόμενος ο Παλαμάς στους αρχαίους ποιητές και σχετικά με τις λειτουργίες των συνθέτων ή αλλιώς των διπλών λέξεων, επισημαίνει ότι τα σύνθετα εμπεριέχουν ωραίο νόημα, ωραίον ήχο και μεγαλοπρεπή εικόνα, εξοικονομώντας εν ελαχίστω τα μέγιστα, ενώ κάνει ιδιαίτερο λόγο για την κατασκευή συνθέτων επιθέτων, χαρακτηριστικό γνώρισμα των νέων ποιητών, κυρίως, όταν πρόκειται να δηλωθεί σε επίπεδο σημαινομένου επίταση και ακρότητα: ...οι αρχαίοι επί τη βάσει πάντοτε εγχωρίων ιδιωμάτων, εξων κατ' ανάγκην απορρέει πάσα φιλολογία, ομού εδημιούργουν ποίησιν και γλώσσαν. Κατεσκευάζαν νέας λέξεις, ιδίως τας λεγομένας διπλάς, τα σύνθετα δηλονότι, εύηχα και εν μια λέξει μεγαλοπρεπή εικόνα περικλείοντα²¹.

Οι αρχαίοι Έλληνες ποιηταί έχαιρον απεριόριστον ελευθερίαν εις την δημιουργίαν λέξεων, την καλουμένην ονοματοποιΐαν, πράγμα το οποίον ο Κοϊντιλιανός θεώρει ως υπέροχον προσόν της γλώσσας, φθονών την δημιουργικήν ελευθερίαν του Πινδάρου και του Σιμωνίδου, της οποίας εστερούντο ο Βιργίλιος και ο Οράτιος. Ιδίως οι αρχαίοι λυρικοί έπλαττον δικαιωματικώς τας λεγομένας διπλάς έξεις, ήτοι τα σύνθετα, συμπλέκοντα ωραίον νόημα προς ωραίον ήχον και συγκεντρώνοντα εν μια λέξει μεγαλοπρεπή εικόνα²².

Η ποίησις δεν είναι τίποτε άλλο παρά σύνθεσις (αντιθέτως προς την ανάλυσιν) εννοιών και έκφρασις πολλών δι' ολίγων. Αλλά την χάριν ταύτην συγκεντροί εκ της φύσεως αυτού το σύνθετον, περιλαμβάνον εν μια λέξει αυτοτελή εικονικήν έννοιαν²³.

Δια της χρήσεως των συνθέτων κατορθώνει ο ποιητής θριαμβευτικώς να συμπυκνώνη εις μίαν λέξιν ευτόνως, πλουσίως, πλαστικώς, τον ήχον, το νόημα, την εικόνα, εξοικονομών εν ελαχίστω τα μέγιστα και ως μεγαλοπρεπή μνημεία συναρμόζων τας λέξεις²⁴.

Πλούτος λεκτικού' προτίμησις των συνθέτων, ως λέξεων κατ' εξοχήν πλαστικών, και συμφώνως προς τον χαρακτήρα της γλώσσας' νέα κατασκευή τοιούτων, κυρίως εκ των επιτατικών και των ακρότητος δηλωτικών επιθέτων (οίον θεόρατα, χιονόανθα, χιλιόχρωμα, ολότρεμα, ολόαгна, τρίςβαθα κτλ.), καθόσον επίτασις και ακρότης πάσα ποίησις και τέχνη²⁵.

20. Παλαμάς (1894/1962: 367).

21. Παλαμάς (1892/1962: 316).

22. Παλαμάς (1894/1962: 367-368).

23. Παλαμάς (1894/1962: 366-367).

24. Παλαμάς (1899/1969: 519).

25. Παλαμάς (1898/1962: 226).

3. Σύνθετα αντλημένα από τον κοινόχρηστο νεοελληνικό κώδικα

Διαβάζοντας κανείς τη *Φλογέρα του Βασιλιά* διαπιστώνει εύκολα ότι απαντούν σύνθετα γνωστά αλλά και σύνθετα πρωτότυπα. Τα περισσότερα σύνθετα μάλιστα είναι δάνεια από τον κοινόχρηστο νεοελληνικό κώδικα. Είναι εντυπωσιακό πόσο ο Παλαμάς αξιοποιεί το νεοελληνικό γλωσσικό θησαυρό, αφού, ακόμα και όταν δημιουργεί δικά του σύνθετα, δε διστάζει να χρησιμοποιήσει κοινές λέξεις της δημοτικής. Ο ίδιος ο ποιητής για την αφθονία των συνθέτων στη νεοελληνική γλώσσα, μεταξύ άλλων, υποστηρίζει:

Αν υπάρχη θησαυρός, δια τον οποίον αρμόζει να κανχάται εις αιώνας αιώνων η δημοτική, ούτος είναι ο ακένωτος θησαυρός των συνθέτων της.

Και ό,τι προ παντός και πανηγυρικώτατα αποδεικνύει την δημοτικήν ημών γλώσσαν όχι πλέον γνησίαν θυγατέρα, αλλά αδελφήν δίδυμον της αρχαίας, είναι η τοιαύτη συνθετική δύναμις αυτής²⁶.

Αναφορικά με τη σχέση που αναπτύχθηκε ανάμεσα στον Παλαμά και τη λαϊκή παράδοση, ο Ν. Ανδριώτης παρατηρεί εύστοχα: *Φαίνεται πως ο ίδιος έσκυψε πάνω σε κάθε τι που δημιούργησε ο λαός με ζήλο μοναδικό, και δε βγήκε ζημιωμένος. Όποιος βυθίζεται στη λαϊκή ψυχή, όπως μας δείχνεται στη γλώσσα του και στα ήθη του, μοιάζει με τη μέλισσα που όσο βαθύτερα μπαίνει στη καρδιά του λουλουδιού, τόσο αφθονώτερα χρυσώνονται τα φτερά της από τη γύρη του. Ολόκληρο το έργο του Παλαμά αποπνέει το άρωμα της λαϊκής ψυχής του νέου Ελληνισμού, και ειδικότερα η γλώσσα του έχει βαθειά τ' αχνάρια της λαϊκής διατύπωσης²⁷.*

Ο αναγνώστης εντοπίζει εύκολα στο έργο σύνθετα ήδη γνωστά από τα δημοτικά μας τραγούδια, χωρίς ωστόσο να μπορεί να εξακριβωθεί εάν τα σύνθετα αυτά είναι πράγματι δάνεια από τη δημόδη ποίηση. Είναι, όμως, γεγονός ότι ο ποιητής χρησιμοποιεί σύνθετα διατυπωμένα από το λαό, όπως συμβαίνει με τα παρακάτω²⁸:

αγιοκωνσταντινάτο (20, 21): το σύνθετο απαντά και σε δημοτικό τραγούδι: και δώσ' μου μάνα, το σπαθί, τ' αγιοκωνσταντινάτο²⁹,

αστραποκαμένη (17, 21): γλέπεις εκείνη την ιτιά την αστραποκαμένη³⁰.

κατακαμπής (64, 17): Κατακαμπής αγνάντευσα, κ' είδα 'να κυπαρίσσι³¹.

χρυσοκαντήλα (81, 4): έχεις και χρυσοκάνδηλο 'ς τη μέση του σπιτιού σου³².

26. Παλαμάς (1894/1962: 366-367).

27. Ανδριώτης (1943: 237).

28. Στο εξής, όσον αφορά στα παραδείγματα από τη *Φλογέρα του Βασιλιά* (1910), θα παραπέμπουμε γενικά στον πέμπτο τόμο των *Απάντων* (εκδ. 1964) και ειδικότερα ο πρώτος αριθμός θα παραπέμπει στη σελίδα και ο δεύτερος στο στίχο.

29. Γρηγοριάδης κ.ά. (2001: 33).

30. Κασίνης (1980: 495).

31. Fauriel (1956: 252).

32. Κασίνης (1980: 498).

φεγγαροπρόσωπος (99, 11) : ήτον φεγγαροπρόσωπος, ήτον κ' αγγελοφρύδης³³.

ανεμοκνκλοπόδης (142, 15) : - Μαύρε μου, γοργογόνατε κι ανεμοκνκλοπόδη³⁴.

Παράλληλα με τη χρήση νεοελληνικών συνθέτων, εάν και εφόσον το περιεχόμενο το απαιτεί, ο Παλαμάς χρησιμοποιεί σύνθετα και από την αρχαία και βυζαντινή γλώσσα με κατεξοχήν διακοσμητικό ρόλο, π.χ.:

υπέρλευκο (40, 24)

έμπυρο (45, 7)

σύμμετρα (71, 18)

πορφυρογενμένα (130, 29)

χρυσοτρικίλινα (34, 34)

Παραδυνάστη (120, 16).

4. Σημασιολογικοί νεολογισμοί στη Φλογέρα του Βασιλιά³⁵

Ο όρος *σημασιολογικοί νεολογισμοί*³⁶ σημαίνει τις νέες, πρωτότυπες λεξιλογικές συνάψεις που παραβιάζουν τους σημασιολογικούς κανόνες, αλλά που «δένουν» λειτουργικά με το κείμενο. Ως ακραία μορφή τέτοιων νεολογισμών θεωρούνται οι νέες λέξεις, και στην περίπτωση μας τα νέα σύνθετα.

Η δημιουργία νέων συνθέτων δεν κυριαρχεί την ποιητική μέριμνα στη *Φλογέρα του Βασιλιά*, γεγονός που κατανοεί ο μελετητής του παλαμικού έργου, ενθουσιάζοντας και τις απόψεις του δημιουργού σχετικά με την πρωτοτυπία τόσο στο περιεχόμενο όσο και στη μορφή:

Θα εσταματούσα μόνον, κυριώτερον, προ της σφαλεράς ιδέας, την οποίαν τρέφουν οι πολλοί περί πρωτοτυπίας και περί μιμήσεως· και θα έλεγα, μεταξύ άλλων, ότι και η πρωτοτυπία και η μίμησις είναι σχετικά, ότι όπου ωραιότης εκεί και πρωτοτυπία, ότι η πρωτοτυπία δεν είναι πολλάκις παρά η εναρμόνιος συμφωνία ποικίλων μιμητικών στοιχείων, κατά το μάλλον ή ήττον συνειδητών ή ασυνειδητών, ότι η μίμησις είναι ο μέγας νόμος των κοινωνιών και των φιλολογιών, και ότι μόνος ασυγχώρητος μιμητής είναι ο άμουσος στιχοπλόκος³⁷.

Ένα ποίημα μπορεί αν το εξετάσης από το περιεχόμενό του να μην είναι τίποτε καινούριο, τίποτε πρωτόφαντο και βαθυστόχαστο. [...] Όμως όσο βαρραί-

33. Κασίνης (1980: 493).

34. Γρηγοριάδης κ.ά. (2001: 33).

35. Ως νεολογισμούς θεωρήσαμε τα σύνθετα που δεν απαντούν στο λεξικό. Υπάρχει όμως το ενδεχόμενο να απαντούν σε κείμενα.

36. Για τον όρο νεολογισμός βλ. υποσημ. 14.

37. Παλαμάς (1898/1962: 228-229).

νουν στο δέντρο κάποιου άλλου όρου σχετισμένοι με την καλλιέργεια που αξιόθηκε να βρη, έτσι λογαριάζεται μέσα σ' ένα ποίημα για την αξία του, και η τέχνη του, στη γλώσσα, στο μέτρο, στο στίχο, είτε γιατί πρωτότυπα συνταιριάζει τα γνωρισμένα, είτε γιατί συνεχίζει εντελέστερα τα παραδομένα³⁸.

Παρ' όλα αυτά στο κείμενο απαντούν και ad hoc σημασιολογικοί νεολογισμοί, όπως συμβαίνει λ.χ. με τα σύνθετα:

- αεροζυγιάζοταν (20, 24)
- ποθοκρατόρισα (44, 24)
- ποδοσιδερωμένος (67, 26)
- σιδεροπουνκάμισα (68, 7)
- λιανοχάραγα (91, 6)
- αργοξεθύμαστος (117, 19)

5. Κατηγοριοποίηση των παλαμικών συνθέτων με βάση το πρώτο συνθετικό

Τα παλαμικά σύνθετα, με κριτήριο το γραμματικό είδος του πρώτου συνθετικού, διακρίνονται σε δυο μεγάλες κατηγορίες, τα σύνθετα με λέξεις και τα σύνθετα με αχώριστα μόρια ή προθέσεις, τα οποία, σύμφωνα με τη σύγχρονη ορολογία, είναι παράγωγα.

5.1. Παλαμικά σύνθετα με λέξεις

Στη *Φλογέρα του Βασιλιά* απαντούν άφθονα σύνθετα που προκύπτουν από την ένωση δύο λέξεων, οι οποίες παίζουν το ρόλο του πρώτου και δεύτερου συνθετικού. Συγκεκριμένα, απαντούν σύνθετα ονόματα, επίθετα, ρήματα και επίρρηματα. Η γραμματική κατηγορία της σύνθετης λέξης συμπίπτει γενικά με αυτήν του δεύτερου συνθετικού³⁹. Το πρώτο συνθετικό των παλαμικών συνθέτων ονομάτων μπορεί να είναι όνομα, επίθετο, επίρρημα ή αριθμητικό, ενώ το δεύτερο συνθετικό είναι όνομα. Τα σύνθετα επίθετα (και μετοχές που επέχουν θέση επιθέτου) ως πρώτο συνθετικό έχουν όνομα, επίθετο, αντωνυμία, αριθμητικό, επίρρημα, ενώ ως δεύτερο συνθετικό όνομα, επίθετο και μετοχή. Τα σύνθετα ρήματα έχουν ως πρώτο συνθετικό όνομα, επίθετο, αριθμητικό, ρήμα και επίρρημα, ενώ το δεύτερο συνθετικό είναι πάντοτε ρήμα. Στο έργο απαντούν ελάχιστα σύνθετα επίρρηματα με πρώτο συνθετικό, κυρίως, το επίθετο *όλος*.

Με κριτήριο την αλληλοσυγχώνευση ή μη των θεμάτων των συνθετικών, ο μηχανισμός της σύνθεσης στα σύνθετα με λέξεις χαρακτηρίζεται *γνήσιος*, εάν τα θέματα συγχωνεύονται, ή *καταχρηστικός*, εάν ισχύει το αντίθετο, δηλαδή, εάν τα δύο συνθετικά βρίσκονται το ένα πλάι στο άλλο χωρίς άλλη αλλαγή

38. Παλαμάς (912/1966: 460).

39. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2001: 93, 332).

εκτός από την πιθανή μετατόπιση του τόνου του δεύτερου συνθετικού⁴⁰. Στο σημείο όπου συνδέονται το πρώτο και το δεύτερο συνθετικό εμφανίζεται συνήθως το φωνήεν -ο-, όταν το δεύτερο συνθετικό αρχίζει από σύμφωνο, ενώ η εμφάνισή του ποικίλλει, όταν το δεύτερο συνθετικό αρχίζει από φωνήεν⁴¹. Στη Φλογέρα του Βασιλιά ως επί το πλείστον απαντούν γνήσια σύνθετα, π.χ.:

βροχόνερο (17, 5)
 μυριόχρωμα (65, 3)
 κακοτοπιές (135, 34).

Υπάρχουν όμως και μερικά καταχρηστικά σύνθετα, όπως:

Αγιονόρος (53, 6)
 Χαροπολέμαες (33, 25)
 βαθυρότητα (84, 22).

5.1.1. Σύνθετα ονόματα

Π.χ.: αστραπόπετρα (34, 8)	ξαναφύτρωμα (55, 30)
ερωτοδέσποινα (44, 24)	πανωκλίβανα (59, 15)
ονειροπέρασμα (73, 22)	χαμοδέντρια (73, 17)
αχνογέλια (16, 3)	πρωτοβούσιμα (95, 8)
λιγνόβεργα (41, 12)	τετραβάγγελα (105, 26)
κακομάγισσα (102, 33)	διπλόζωο (138, 8).

5.1.2. Σύνθετα επίθετα

Π.χ.: φεγγαροπρόσωπος (99, 11)	λαμπρομέταπος (89, 9)
γιγαντόκορφα (137, 6)	πορφυρόμαυρες (18, 13)
δολοπλόκοι (118, 18)	λιανοπλούμιστα (134, 8)
ροδόλεικος (38, 12)	χρυσελεφαντένια (97, 24)
νησόχτιστο (48, 29)	μαυροκιτρινιασμένα (18, 18)
λαγκαδόκλειστη (49, 8)	ταπεινοβγαλμένοι (58, 13)
αγεροχτυπημένοι (36, 13)	αλαφροκαμωμένος (76, 24)
γυναικοδοσμένο (41, 34)	αλλόφυλλο (48, 7)
ποδοσιδερωμένος (67, 26)	αλλόπιστων (82, 23)
μονόκλωνος (17, 4)	τετράπλατη (75, 16)
πορφυρόχειλο (42, 27)	δίκορφος (84, 16)

40. Τριανταφυλλίδης (1941: 177).

41. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2001: 93-94).

διπλοπρόσωπης (92, 2)	πρωτοζωντανεμένη (61, 11)
τρισεγγάλιος (112, 1) (112, 2) (112, 19)	χιλιούμολογημένη (105, 36)
τρίψηλο (116, 20)	ξαφνοχτύπητος (74, 27)
τρισευλογητό (30, 33)	ξανανθιστές (137, 5)
μυριοπλουμισμένα (30, 8)	ξαναζωντανεμένος (30, 32).

5.1.3. Σύνθετα ρήματα

Π. χ.: αεροζυγιάζοταν (20, 24)	πρωταγνάντεψε (73, 3)
ερωτοκαθρεφτίζονται (27, 23)	τρεμοκοκκαλιάζουν (41, 33)
δασκαλοφέρνουνε (66, 16)	τρεμόφεγγε (109, 32)
γοργοκυλήσαν (79, 32)	τριζογέρονν (116, 17)
ομορφοκάθεται (99 12)	ξανάδραξε (64, 22)
αργόβρεξε (116, 5)	ξαναρριζωθήκαν (67, 36)
διπλοπροσκυνήσουν (58, 8)	χαμοσέρνεται (128, 33).
πρωταναβρύσανε (70, 11)	

5.1.4. Σύνθετα επιρρήματα

Π. χ.: ολοένα (116, 3),
ολόγυρα (129, 20)
μεσουρανής (69, 10).

5.2. Παλαμικά σύνθετα με αχώριστα μόρια και προθέσεις

Σύμφωνα με τις παραδοσιακές γραμματικές της νεοελληνικής γλώσσας σύνθετα θεωρούνται και οι λέξεις που στη θέση του πρώτου συνθετικού έχουν αχώριστα μόρια (λαϊκά-λόγια) ή παλιές προθέσεις και άκλιτες λέξεις. Στη Φλογέρα του Βασιλιά απαντούν σύνθετα που έχουν ως πρώτο συνθετικό λαϊκά αχώριστα μόρια, δηλαδή το στερητικό α-, το ξε- ή ξ- και το ανα- ή αν- ή ανε- (μόνο στην ποίηση)⁴², αλλά και λόγια μόρια, όπως το παρά, κατά, διά προς, προ, υπό, υπέρ, περί, συν, εκ, εν, μετά, ημι-, αει- και αρχι-⁴³, τα οποία σύνθετα, κυρίως, είναι καθιερωμένες λέξεις. Παρόλο που η διάκριση λαϊκών-λογίων μορίων είναι αμφιλεγόμενη, εντούτοις κάνουμε ιδιαίτερο λόγο γι' αυτήν, για να φανεί, σε ένα πρώτο επίπεδο, ότι ο Κωστής Παλαμάς γνώριζε και εφάρμοζε κατά τρόπο άριστο τους μηχανισμούς σύνθεσης των λέξεων και με τις δύο κατηγορίες αχώριστων μορίων, σύμφωνα με τους κανόνες των τότε γραμματικών, και, σε ένα δεύτερο επίπεδο, ότι τα παλαμικά σύνθετα επελέγησαν ή δημιουργήθηκαν σκόπιμα κάθε φορά από τον ποιητή για τις επικοινωνιακές ανά-

42. Τριανταφυλλίδης (1941: 142-144). Τζάτζανος: (χ.χρ.:198-199).

43. Τριανταφυλλίδης (1941: 144-146, 386).

γκες του ποιητικού μηνύματος, άποψη που επαληθεύεται από την ποικιλομορφία των συνθέτων αλλά και τη μεγάλη συχνότητα χρήσης τους. Π.χ :

ανέγνωμο (82, 14)	πρόσπεσε (124, 20)
ανηξερία (109, 30)	προβαίνουν (92, 12)
ασίματος (125, 8)	υποταχτικά (109, 2)
ξεμαγευτής (93, 22)	υπερβορείων (139, 12)
ξεσκληρωτής (95, 14)	περίγελο (142, 22)
ξέθωρα (144, 8)	σύλλογγα (74, 29)
αναγέλασμα (33, 10)	εκστατικά (115, 24)
ανάβλεμμα (65, 5)	έμπυρο (45, 7)
ανασηκώσουν (127, 19)	μετάλαβη (56, 19)
Παραδυνάστη (120, 16)	ημίθεοι (93, 10)
κατάλυσε (48, 8)	Αειπάρθενο (110, 27)
διαβαίνουν (94, 2)	αρχιστράτηγοι (118, 19).

Γενικά η σημασία των συνθέτων με αχώριστα μόρια επηρεάζεται από την επιρροηματική σημασία του εκάστοτε μορίου και η βασική σημασία προκύπτει από το δεύτερο συνθετικό, το οποίο μπορεί να είναι όνομα, επίθετο, ρήμα ή επίρρημα, π.χ.:

αρχιστράτηγοι (118, 19) (= οι πρώτοι, οι ανώτεροι στρατηγοί)
 διαβαίνει (63, 17) (= πορεύεται δια μέσου)
 συνεπαίρνει (31, 28) (= παίρνει μαζί)
 κατάβαθα (113, 1) (= πάρα πολύ βαθιά).

Όσον αφορά ειδικότερα στη σημασία των συνθέτων με λαϊκά μόρια, όπως αυτή περιγράφεται στις παραδοσιακές γραμματικές, επισημαίνουμε τα εξής: τα σύνθετα με το α- στερητικό σημαίνουν άρνηση και απόλυτη στέρηση εκείνου που δηλώνει το δεύτερο συνθετικό⁴⁴, όπως έλλειψη ζωής ή κίνησης, συναισθήματος, ορίων κ.ά., π.χ.:

ασάλευτος (94,13): το επίθετο σημαίνει έλλειψη κίνησης, συνεπώς, ζωής.

αθάνατος (92,24): το επίθετο σημαίνει έλλειψη των ορίων της ζωής.

ανήλιαγα (139,32): το επίθετο σημαίνει απόλυτη στέρηση εκείνου που δηλώνει το δεύτερο συνθετικό, δηλαδή του ήλιου.

Τα σύνθετα με το μόριο ξε- σημαίνουν στέρηση, πολύ, εντελώς και έξω⁴⁵.
 Π.χ.:

ξεκάμπισε (27,7) (ξε- = εντελώς)

44. Τριανταφυλλίδης (1941: 143).

45. Τριανταφυλλίδης (1941: 143).

ξερριζώνονται (59,7) (ξε- = εντελώς)

ξεστόλισα (122,15) (ξε- = στέρηση)

ξακουστά (75,14) (ξε- = πολύ).

Τα σύνθετα με το μόριο *ανα-* σημαίνουν *πάνω, πίσω και πάλι*⁴⁶, αλλά μπορεί η σημασία του συνθέτου να μην καθορίζεται από τη σημασία αυτών των επιρρημάτων και το σύνθετο να έχει αποκτήσει εντελώς ανεξάρτητο περιεχόμενο⁴⁷, π.χ. :

αναδύση (87, 22) (*ανα-* = πάλι)

ανασηκώσουν (127, 19) (*ανα-* = πάνω)

ανάκρυσμα (19,13) (*ανάκρυσμα* = το αποτέλεσμα του ρήματος *ανακράζω*).

6. Σημασία των συνθέτων

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η μελέτη των σημειομένων των συνθέτων που προκύπτουν από την ένωση δύο λέξεων, αφού αυτά μπορούν να ενταχθούν σε μεγάλες σημασιολογικού χαρακτήρα κατηγορίες, με κριτήριο τη *σημασιολογική παράσταση*⁴⁸. Τα σύνθετα, σύμφωνα με παραδοσιακές γραμματικές, διακρίνονται σε: 1) *Παρατακτικά*, 2) *Προσδιοριστικά*, 3) *Κτητικά*, 4) *Αντικειμενικά* και 5) *Ευχετικά*⁴⁹, ενώ, σύμφωνα με σύγχρονες γραμματικές, σε δύο ευρύτερες κατηγορίες στις οποίες εμπεριέχονται όλες οι προηγούμενες: 1) *Παρατακτικά* και 2) *Εξαρτημένα*. Τα *Εξαρτημένα* σύνθετα διακρίνονται σε *Προσδιοριστικά*, *Υποκοριστικά* και *Ρηματικά*⁵⁰.

6.1. Παρατακτικά σύνθετα

Παρατακτικά ονομάζονται τα σύνθετα τα οποία σημαίνουν ό,τι και τα δύο συνθετικά τους⁵¹. Οι σημασίες των συνθετικών, τα οποία ανήκουν στο ίδιο μέρος του λόγου, συνδέονται μεταξύ τους με το *και*. Η παραδοσιακή κατηγορία των *παρατακτικών* συνθέτων συμπίπτει με τη σύγχρονη κατηγορία των *παρατακτικών*. Τα *παρατακτικά* ουσιαστικά ή επίθετα παρουσιάζουν ιδιαιτερότητα, αφού άλλοτε σημαίνουν έννοιες ισότιμες και παράλληλες, και στην περίπτωση αυτή ονομάζονται *ζευγαρωτά*, ενώ άλλοτε σημαίνουν μια τρίτη διαφορετική έννοια. Π.χ.:

46. Τριανταφυλλίδης (1941: 144).

47. Αναστασιάδη-Συμεωνίδη (1986: 203): «Στα σύνθετα γενικά, ...εμφανίζεται μια εξειδίκευση στη σημασία των δύο συνθετικών με αποτέλεσμα το σύνθετο να αποκτά μια νέα σημασία που κατά κάποιο τρόπο ξεπερνά τη σημασία των συνθετικών».

48. Για τον όρο βλ. υποσημ. 12.

49. Τριανταφυλλίδης (1941: 147-152).

51. Τριανταφυλλίδης (1941: 147).

μακρόσυρτοι (20, 3) (= μακροί και συρτοί)
 καστροπάλατο (45, 1) (= κάστρο και παλάτι)
 ζαφειροσμάραγδα (121, 27) (= ζαφείρια και σμαράγδια)
 πορφυρόμαυρες (18, 13) (το επίθετο φανερώνει μια τρίτη έννοια ανάμεσα στις έννοιες πορφυρό και μαύρο)
 μαυροκιτρινιασμένα (18, 18) (το επίθετο φανερώνει μια τρίτη έννοια ανάμεσα στις έννοιες του μαύρου και του κίτρινου).

Τα παρατακτικά ρήματα σημαίνουν ότι οι δύο ρηματικές ενέργειες γίνονται συγχρόνως ή διαδοχικά, π.χ.:

ανεβοκατεβαίνουν (37, 9) (διαδοχή ενεργειών)
 αστραποβροντάνε (78, 23) (διαδοχή ενεργειών)
 τρεμοσάλενε (109, 5) (σύγχρονες ενέργειες)
 τριζογέρονουν (116, 17) (σύγχρονες ενέργειες).

6.2. Προσδιοριστικά σύνθετα

Προσδιοριστικά ονομάζονται τα σύνθετα των οποίων τα συνθετικά έχουν καθορισμένη συντακτική σχέση μεταξύ τους, και συγκεκριμένα το πρώτο συνθετικό, που μπορεί να είναι όνομα, επίθετο ή επίρρημα, προσδιορίζει το δεύτερο, που μπορεί να είναι όνομα, επίθετο, ρήμα ή επίρρημα⁵². Εάν το πρώτο συνθετικό είναι όνομα, λειτουργεί ως ετερόπτωτος ή επιρρηματικός προσδιορισμός, εάν είναι επίθετο, ως επιθετικός προσδιορισμός του δεύτερου συνθετικού, ενώ στα σύνθετα ρήματα, εάν το πρώτο συνθετικό είναι επίρρημα ή επίθετο, λειτουργεί ως επιρρηματικός προσδιορισμός, και, εάν είναι όνομα, αντιστοιχεί με προθετική φράση, με ποιητικό αίτιο, με αντικείμενο και με παραβολική φράση⁵³. Η παραδοσιακή κατηγορία των *προσδιοριστικών* συνθέτων συμπίπτει με την πρώτη υποκατηγορία των *εξαρτημένων* συνθέτων, δηλ. τα *προσδιοριστικά*, τα οποία, στη σύγχρονη κατηγοριοποίηση, προσδιορίζονται σαφέστερα συντακτικά, αφού οριοθετείται ο συντακτικός τους ρόλος. Π.χ.:

κυκλογυρίσματα (29, 10) (= γυρίσματα του κύκλου) (ετερόπτωτος προσδιορισμός)
 αεροξυγιάζοταν (20, 24) (= ζυγιάζοταν στον αέρα) (προθετική φράση)
 φιδοκυλάν (75, 8) (= κυλάν σαν τα φίδια) (παραβολική φράση)
 αγριοπούλι (19, 15) (= άγριο πουλί) (επιθετικός προσδιορισμός)
 ενκολοτρόμαχτη (146, 6) (= παιδούλα που τρομάζει εύκολα) (επιρρηματικός προσδιορισμός)

52. Τριανταφυλλίδης (1941: 149).

53. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2001: 97-100 και 1999: 333-334).

φτωχοντύνονταν (16, 28) (= ντύνονταν φτωχά) (επιρρηματικός προσδιορισμός)

ολόισα (135, 30) (= όλο ίσια) (επιρρηματικός προσδιορισμός).

Στα προσδιοριστικά εντάσσεται και μια κατηγορία συνθέτων ρημάτων με υποκοριστική σημασία, συχνά υποτιμητική⁵⁴, π.χ.:

χαμοπετούσα (63, 19)

χαμοδέντρια (73, 17)

ψευτοζούν (83, 9)

φτενοχάραγο (128, 14)

χαμοσέρνεται (128, 33).

6.3. Κτητικά σύνθετα

Κτητικά ονομάζονται τα σύνθετα επίθετα των οποίων το δεύτερο συνθετικό δηλώνει το λογικό αντικείμενο του ρήματος έχω που εννοείται και το πρώτο συνθετικό είναι επιθετικός προσδιορισμός του αντικειμένου⁵⁵, π.χ.:

καμαρομύτης (19, 10) (= εκείνος που έχει μύτη σε σχήμα καμάρας)

ανθρωπόμορφα (56, 6) (= εκείνα που έχουν ανθρώπινη μορφή)

δίκορφος (84, 16) (= εκείνος που έχει δύο κορφές)

φεγγαροπρόσωπος (99, 11) (= εκείνος που έχει πρόσωπο σαν φεγγάρι).

6.4. Αντικειμενικά σύνθετα

Αντικειμενικά ονομάζονται τα σύνθετα ονόματα, επίθετα ή ρήματα, με φανερή τη ρηματική τους προέλευση, των οποίων το ένα συνθετικό είναι το λογικό αντικείμενο του άλλου⁵⁶, π.χ.:

θεομπαίχτης (32, 35) (= εκείνος που εμπαίζει το Θεό)

αιματοπότη (56, 7) (= εκείνος που πίνει αίμα)

κλωνόγυρτες (107, 21) (= εκείνες που γέρνουν τους κλώνους)

νικηφόρα (73, 29) (= εκείνα που φέρνουν νίκη)

ηχολογάν (28, 17) (= λένουν τον ήχο, παράγουν ήχο)

Χαροπολέμαες (33, 25) (= πολεμάς το Χάρο).

54. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2001: 99).

55. Τριανταφυλλίδης (1941: 150).

56. Τριανταφυλλίδης (1941: 151).

6.5. Ευχαιτικά σύνθετα

Τα *ευχαιτικά* σύνθετα εκφράζουν ευχή ή κατάρα⁵⁷. Η κατηγορία αυτή των συνθέτων ουσιαστικά δεν απαντά στην *Φλογέρα του Βασιλιά*, αφού τα παρακάτω σύνθετα είναι τα μοναδικά στο κείμενο:

καλόχτιστος (15, 17)
αστραποκαμένη (17, 21)
θεοφύλακτη (33, 34)
τρισευλογητό (30, 33).

6.6. Ρηματικά σύνθετα ονόματα

Η κατηγορία των *ρηματικών* συνθέτων ονομάτων, όπως έχουμε ήδη αναφέρει στην εισαγωγική παράγραφο για τη σημασία των συνθέτων με λέξεις, είναι η δεύτερη υποκατηγορία των *εξαρτημένων*⁵⁸. Το δεύτερο συνθετικό αυτών των συνθέτων παράγεται από ρήμα, ενώ το πρώτο επέχει τη θέση

α) υποκειμένου, π.χ.:
ονειροπέρασμα (73, 22) (το όνειρο περνά)
ηλιογέγραμμα (92, 13) (ο ήλιος γέρνει),
β) αντικειμένου, π.χ.:
μυθοπλάστρα (47, 4) (πλάθει μύθους)
πυρολάτρες (66, 17) (λατρεύουν το πυρ),
γ) ποιητικού αιτίου⁵⁹, π.χ.:
αστραποκαμένη (17, 21) (κάηκε από αστραπή)
φραγκοπατημένης (27, 5) (πατήθηκε από τους Φράγκους) ή
δ) επιρρηματικού προσδιορισμού, π.χ.:
ασημογνέματα (36, 9) (γένεθω με ασήμι)
κονταροχτυπήματα (118, 7) (χτυπάω με κοντάρι).

7. Λειτουργίες των συνθέτων στη *Φλογέρα του Βασιλιά*

Με μια πρώτη ανάγνωση του έργου, από τον πρώτο ως τον τελευταίο στίχο, διαπιστώνει κανείς την αγωνιώδη προσπάθεια του Παλαμά να δαμάσει κατάλληλα τις λέξεις, ώστε να μεταβιβάσει στον αναγνώστη τόσο τη *γνωστική* σημασία των μηνυμάτων του, όσο και τη *βιοματική-συγκινησιακή*⁶⁰, στο βαθμό βέ-

57. Τριανταφυλλίδης (1941: 152).

58. Κλαίρης & Μπαμπινιώτης (2001: 100).

59. Τέτοιου είδους σύνθετα είναι ιδιαίτερα συχνά στη *Φλογέρα του Βασιλιά*.

60. Μπαμπινιώτης (1984: 231).

βαια που η τελευταία μπορεί να μεταδοθεί. Με μια δεύτερη, περισσότερο προσεκτική ανάγνωση, γίνεται αντιληπτή η ιδιαίτερη επεξεργασία των συνθέτων λέξεων που απαντούν στο κείμενο, με στόχο πάλι την επικοινωνία με τον δέκτη. Ας δούμε ενδεικτικά τα παραδείγματα:

- *Κι όλο περνάν, κι όλο περνάν οι σκλαβωμένοι εμπρός του,*
- *και πότε αναστενάζουνε και πότε αχνογελάνε,*
και σμίγουν πόνος της σκλαβιάς κ' ελπίδα της πατρίδας
μέσα στ' αναστενάσματα και μέσα στ' αχνογέλια. (15-16, 27, 1-3)

Στους παραπάνω στίχους, απαντούν δύο σύνθετα ρήματα, *αναστενάζουνε* και *αχνογελάνε*, καθώς και δύο σύνθετα ουσιαστικά, *αναστενάσματα* και *αχνογέλια*, τα οποία παράγονται από τα αντίστοιχα ρήματα και δηλώνουν το αποτέλεσμα των ρηματικών ενεργειών. Θα εξετάσουμε σύντομα και με σημασιολογικά κριτήρια τους τύπους *αχνογελάνε* και *αχνογέλια*, επειδή είναι λιγότερο συνήθεις συγκριτικά με τους άλλους δύο. Το ρήμα *αχνογελάνε*, όπως και το ουσιαστικό *αχνογέλια*, είναι σημασιολογικά συμβατό με την έννοια *σκλαβωμένοι*, αφού μόνο *αχνό γέλιο* με τα γνωστά στοιχεία σημασίας: [+ ωχρολέυκος στην όψη], [+ ωχροκίτρινος], [+ χλωμός], [+ κιτρινασμένος], [+ εξασθενημένος], [+ ξεθωριασμένος], [+ μουντός], [+ αχνοπρόσωπος (+ σκυθρωπός,+ κατηφής,+ μελαγχολικός)], μπορεί να ανθίσει στα χείλη των *σκλαβωμένων*, εξαιτίας της κατάστασης της *σκλαβιάς*. Ένα ρήμα το οποίο θα δήλωνε ολοκληρωτική ενέργεια, όπως λ.χ. το ρήμα *γελώ* (= εκφράζω αίσθημα χαράς ή ευαρέσκειας δια κινήσεων των μυών του προσώπου και ιδία των χειλέων, στόματος και παρειών, συνοδευόμενων υπό αλληπαλλήλων ηχηρών εκπνοών, είμαι εύθυμος, είμαι περιχαρής) δεν θα ήταν συμβατό με τα συμφραζόμενα. Το συγκεκριμένο σύνθετο τονίζει την ποιότητα του γέλιου και προδιαθέτει ευμενώς τον αναγνώστη απέναντι στο υποκείμενο *σκλαβωμένοι*. Έτσι, ο παρακάτω και με προτρεπτικό περιεχόμενο στίχος του κειμένου, *Κάμετε ακόμα υπομονή και πάρτε ακόμα δρόμο*, (16, 4) δίνει την εντύπωση ότι λέγεται ταυτόχρονα από τον ποιητή και τον αναγνώστη.

- *Βαρύς κι αργοξεθύμαστος θυμός με τρώει, εμένα,*
και πότε δούλος του θυμού και πότε αφέντης του είμαι. (117, 19-20)

Το διπλοσύνθετο επίθετο *αργοξεθύμαστος* έχει ως πρώτο συνθετικό το *αργο-*, το οποίο ως πρώτο συνθετικό ονομάτων, ρημάτων και επιρρημάτων, σημαίνει *αργά*, *βραδέως*, *πάρωρα*, *εκπρόθεσμα*, *ματαιώς* και *αδίκως*. Στο συγκεκριμένο επίθετο, σημαίνει *αργά*, δηλώνοντας την ποιότητα του θυμού που έχει διάρκεια, αλλά που παράλληλα ξεθυμαίνει βραδέως, καθώς και την πορεία της έντασης του συναισθήματος.

- *Μπρος, πίσω, τίποτε. Χορός ανεμοκνκλοπόδης.* (142, 15)

Με το διπλοσύνθετο *ανεμοκνκλοπόδης* ο ποιητής ακριβολογεί και δηλώνει πολλά σημαινόμενα με μία μόνο λέξη. Πρόκειται, λοιπόν, για ένα γρήγορο χορό κατά τον οποίο τα πόδια των χορευτών χαράσσουν κύκλους στον αέρα.

7.1. Κυριολεκτική και μεταφορική σημασία των συνθέτων

Τα σύνθετα στο έργο έχουν πρωτίστως κυριολεκτική σημασία, π.χ.:

*Μέσ' στα χωράφια που και που οι παπαρούνες γέρονουν
στεγνές τις πορφυρόμαυρες θωριές τους προς το χώμα,* (18, 12-13)
(οι παπαρούνες πράγματι είναι πορφυρόμαυρες)
μας λέει τη μοίρα την τρανή κι' ο αϊτός ο μακρομάτης, (19, 25)
(ο αετός φημίζεται για την καλή του όραση)
Το Πήλιο δασοφούντωτο, τετράψηλη μια βάρδια, (72, 1)
(το Πήλιο φημίζεται για τα δάση του)
Μπήκανε στον καλόστρωτο στις Λιβαδιάς τον κάμπο, (82, 1)
(ο κάμπος της Κωπαϊδας είναι καλόστρωτος)
Και πάντα λάμιες μονοβύζες οι Αμαζόνες τρέχουν (91, 17)
(σύμφωνα με τη μυθολογία οι Αμαζόνες έκοβαν τον ένα μαστό).

Όμως αρκετά σύνθετα έχουν μεταφορική σημασία, π.χ.:

κ' η Αθήνα ζαφειρόπετρα στις γης το δαχτυλίδι. (89, 2)
(όπως η ζαφειρόπετρα είναι πολύτιμος λίθος, έτσι και η Αθήνα είναι πολύτιμη και κόσμημα στο δαχτυλίδι της γης)
και το σκελεθρωμένο σου κορμί ξαναχλωραίνω (33, 35)
(το σύνθετο ρήμα *ξαναχλωραίνω* αποδίδεται στον φυτικό κόσμο, ενώ, εδώ, αναφέρεται στο ανθρώπινο κορμί και σημαίνει ξαναζωντανεύω, ξαναδίνω τον χυμό της ζωής)
όλων των χειμωνόδαρτων και των κατατρεμένων, (132, 13)
(οι χειμωνόδαρτοι είναι οι κτυπημένοι βαριά από τις συμφορές, οι δυστυχημένοι)
Εμένα ροδοκόκκινα τα λόγια μου σαλεύουν (126, 19)
(τα ροδοκόκκινα λόγια είναι τα ζωντανά, τα χαρούμενα, τα χαρακτηριζόμενα από ένταση).

7.2. Ο ρόλος των σύνθετων επιθέτων στη *Φλογέρα του Βασιλιά*

Ο Παλαμάς, όταν πρόκειται να περιγράψει λεπτομερώς και ταυτόχρονα να ακριβολογήσει, αρέσκεται στη χρήση σύνθετων επιθέτων τα οποία είναι πολύ

περισσότερα από τα ουσιαστικά και τα ρήματα, γεγονός που μας «εξαναγκάζει» να κάνουμε ιδιαίτερο λόγο γι' αυτά⁶¹. Η Ελένη Πολίτου-Μαρμαρινού, μάλιστα, υποστηρίζει αναφορικά με τα επίθετα στην παλαμική ποίηση: *Το επίθετο εκλέγεται διότι εκφράζει χαρακτηριστικόν τι ή ιδιότητα που μόνο το εν λόγω επίθετο μπορεί να αποδώσει*⁶².

Τα σύνθετα επίθετα, λοιπόν, αποτελούν με το ουσιαστικό που προσδιορίζουν μια άρρηκτη εννοιολογική ενότητα, αφού δηλώνουν τυπικά χαρακτηριστικά του, π.χ.:

μαυροφόρετος (καλόγερος) (122, 12)
μακροφτέρουγο (όρνιο) (20, 29)
σταυροφόρο (λάβραρο) (27, 2)
λαγκαδόκλειστη (Σέρρα) (49, 8)
αχεροκάμωτα (κονίσματα) (81, 3)
δίκωρφος (Ελικώνας) (84, 16).

Αρκετά από τα σύνθετα επίθετα είναι πρωτότυπα και λειτουργούν και ως κοσμητικά, π.χ.:

λεβέντη μου, ο καλόχτιστος ο τοίχος του κορμιού σου, (15, 17)
ποθοκρατόρισα ερωτοδέσποινα (44, 24)
ανεμοκυκλοπόδης χορός (142, 15)
αγεροκρέμαστη μεγαλοσύνη (71, 21).

Από το σύνολο των σύνθετων επιθέτων που απαντούν στο κείμενο ξεχωρίζουν τα αρνητικά επίθετα με το αχώριστο μόριο α-, αφού ο ποιητής δημιουργεί συχνά με αυτά μη αποδεκτά από σημασιολογική άποψη συντάγματα στα οποία συνυπάρχουν έννοιες αλληλοαποκλειόμενες σε επίπεδο λογικής επικοινωνίας, π.χ.:

Τ' άπαρτο παίρνει Πέρνικο, του κάμπου καβαλλάρης, (49, 12)
(τ'άπαρτο- παίρνει)
και, σκλαβωμένο, ασκλάβωτο, πάντα είναι για να δίνη (59, 32)
(σκλαβωμένο- ασκλάβωτο)
το μάντεμα το αμάντευτο' καθώς γειτόνοι στέκουν (84, 21)
(μάντεμα- αμάντευτο)
Οχτρός μου εμένα κ' η άσοφη σοφία του διαβασμένου, (125, 30)
(άσοφη- σοφία)

61. Ο Γ. Κεχαγιόγλου γράφει σχετικά ότι από τα 1.750 σύνθετα που απαντούν στο Δωδεκάλογο του Γύφτου τα 750 είναι επίθετα και μετοχές (43%) (Κεχαγιόγλου 1973: 467).

62. Πολίτου-Μαρμαρινού (1976: 361).

Σα να θωρώ τ' αθώρητα, σα να μιλώ με ίσκιους, (129, 17)
 (θωρώ-τ' αθώρητα)
 λυγίζει τους αλύγιστους, τα κατεβάζει τ' άστρα' (42, 9)
 (λυγίζει-τους αλύγιστους).

7.3. Εμφατική λειτουργία των συνθέτων

Σε αρκετούς στίχους στη *Φλογέρα του Βασιλιά* παρατηρούμε τη συμπαράθεση στον ίδιο στίχο τεσσάρων ουσιαστικών κυρίως ή σπανιότερα επιθέτων με συγγενική, αντίθετη ή και εντελώς διαφορετική σημασία μεταξύ τους, και μάλιστα πολλά από αυτά είναι σύνθετα. Με αυτόν τον τρόπο ο Παλαμάς δίνει έμφαση στη σημασία του εκάστοτε στίχου, τονίζοντας ιδιαίτερος τα υποκείμενα, τα κατηγορούμενα, τις επεξηγήσεις, τις κλητικές προσφωνήσεις κ.ά. Π.χ.:

οι ανέμοι, τα δροσόπαγα, το κάμα, το μελτέμι, (118, 2)
 εφαντωτή, ξεφυχτιστή και τρελοχαροκόπο, (118, 3)
 και οι δολοπλόκοι και οι κρυφοί κ' οι αχάριστοι κ' οι αντάρτες, (118, 18)
Πρωτόβγαλτος κι αθάρεντος κι ακάτεχος του κόσμου (119, 17)
Γλυκοφιλούσα, Ακάθιστη, Γιάτρισσα, Πονολύτρα, (131, 14)
Παραμυθιά, Περίβλεφτη, Πανάχραντη, Οδηγήτρα, (131, 14)
Αντιφωνήτρα, Τριχερούσα, Βαγγελίστρα, Λαύρα, (131, 15)
Γοργοπέικη, Αθηναία, Ρωμαία, Φανερωμένη, (131, 16)
Πύργε χρυσοπλοκάτε, λιοσταλασμένη Θρόνε (131, 17)
Μονόθεοι και πολύθεοι, κριτές, τύραννοι, σκιάχτρα, (141, 2).

7.4. Επανάληψη

Η επανάληψη είναι συνηθισμένο σχήμα λόγου στον ποιητικό λόγο. Στη *Φλογέρα του Βασιλιά*, όμως, η επανάληψη είναι ιδιόμορφη, αφού συχνά μια λέξη επαναλαμβάνεται με σύνθετη μορφή, όπως ακριβώς συμβαίνει και στα δημοτικά ελληνικά τραγούδια, με αποτέλεσμα η μερική ηχητική ομοιομορφία των δύο λέξεων να συνεπάγεται και κάποια σημασιολογική προσέγγιση, π.χ.:

δέντρο κυπαρισσόδεντρο, χρυσά είταν τα κλαδιά του, (22, 18)
 βλαστούς και παραβλάσταρα ξαπλώνει βασιλιάδες, (22, 25)
Κοντάρι μακροκόνταρο, στο χέρι μου κανέναν (30, 17)
Βέργα κρατά, λιγνόβεργα, και στην κορφή της βέργας (41, 12)
ποτάμια ντεληπόταμα, Βαρδάρι και Βιστρίτσα, (50, 29)
Στην Πόρτα στη Χρυσόπορτα που ολάνοιχτη και αστράφτει, (133, 27)
Και η Πόλη και η κοσμόπολη, ζωστή. Παρμένη. Πάει, (136, 18).

7.5. Παρήχηση

Αρκετά σύνθετα στο έργο δημιουργούν *παρηγήσεις*, δηλαδή ηχητικά «ζευγαρώματα» τα οποία συνεπάγονται και ως ένα βαθμό και σημασιολογικά «ζευγαρώματα», ακόμη και ανάμεσα και σε λέξεις με εντελώς διαφορετικές σημασίες, π.χ.:

Κύματα, συνεπάрте την, με τα συντρίμμια, τρίμμα. (40, 16)
και καταλύτρα και στη γη και στο νερό εκδικήτρα, (41, 29)
Τρίστρατα και τετράστρατα και μονοπάτια. Εκείνος. (48, 1)
Τ' άπαρτο παίρνει Πέρονκο, του κάμπου καβαλλάρης, (49, 12).

8. Θεματικοί άξονες των συνθέτων στη Φλογέρα του Βασιλιά

Οι θεματικοί άξονες των συνθέτων που απαντούν στο έργο είναι πολλοί και διάφοροι, όπως η φύση, η ιστορία, ο έρωτας, ο χώρος της γλυπτικής, της χρυσοχοΐας κ.ά. Θεωρήσαμε χρήσιμο να τους εξετάσουμε, γιατί παρατηρήσαμε την ύπαρξη μιας ιδιαίτερης σχέσης του ποιητή με έναν από αυτούς τους άξονες, και συγκεκριμένα τη φύση. Η παρατήρησή μας αυτή επιβεβαιώνεται από το ότι ανεξάρτητα από το περιεχόμενο του στίχου, είτε αυτό είναι λ.χ. ιστορικό είτε ερωτικό, ο Παλαμάς μορφοποιεί τις σκέψεις του με σύνθετα τα οποία αντλεί κατεξοχήν από το ζωϊκό και φυτικό βασίλειο, καθώς και από τα διάφορα φυσικά φαινόμενα. Τα σύνθετα αυτά έχουν μεταφορική σημασία, η οποία αποκωδικοποιείται ευκολότερα από το δέκτη συγκριτικά με άλλες, επειδή το λεξιλόγιο είναι περισσότερο οικείο, και δημιουργούν συχνά πρωτότυπες εικόνες που γίνονται αντιληπτές από τη φαντασία. π.χ.:

κι όταν, ασημογνέματα του λογισμού, κάποιοι ήχοι, (36, 9) (φιλοσοφικό περιεχόμενο)

Το Πνέμα, ρόδο αμάραντο, πύρινε θρόνε, χαίρε! (120, 31) (φιλοσοφικό περιεχόμενο)

*και το σκελεθρωμένο σου κορμί ξαναχλωραίνω
και μέσ' από το στόμα σου το καταμαραμένο (33, 35-36) (ιστορικό περιεχόμενο)*

Στ' άλπεια βουνά ξανανθιστές, της Αττικής βιολέττες ! (137, 5) (ιστορικό περιεχόμενο)

Σ' εσέ πρωταναβρύσανε θεοί και ισόθεοι. Χαίρε! (70, 11) (θρησκευτικό περιεχόμενο)

Το θώρι του ερωτόπουλο ξανθό, ... (45, 18) (ερωτικό περιεχόμενο)
και μια φορά αστραπόφεξες στη νύχτα της καρδιάς μου, (45, 34) (ερωτικό περιεχόμενο)

9. Συμπεράσματα

Μετά τη διεξοδική μελέτη των συνθέτων που απαντούν στη *Φλογέρα του Βασιλιά*, καταλήξαμε στο γενικό συμπέρασμα ότι το έργο αυτό αποτελεί κορυφαίο παράδειγμα της παλαμικής σύνθεσης, αφού στο κείμενο αφθονούν σύνθετα κάθε μορφής.

Τα σύνθετα στο έργο είναι στην πλειοψηφία τους δάνεια από τον κοινόχρηστο νεοελληνικό κώδικα, τα οποία ο ποιητής είτε χρησιμοποιεί όπως και ο κάθε χρήστης της συγκεκριμένης τοποχρονικά προσδιορισμένης γλωσσικής κοινότητας, είτε δημιουργώντας ασυνήθεις λεξιλογικούς συνδυασμούς. Συχνά χρησιμοποιεί σύνθετα γνωστά από τα δημοτικά τραγούδια, ενώ δεν είναι λίγες οι φορές που πλάθει δικά του σύνθετα με βάση πάντοτε τους συγκεκριμένους ποιητικούς στόχους και ανάγκες. Και τα αντλημένα επιλεκτικά σύνθετα από τη νεοελληνική και τα νεόπλαστα εντυπώνονται στον αναγνώστη, ο οποίος εκπλήσσεται ευχάριστα. Οι συνθετικοί νεολογισμοί δεν αποτελούν αυτοσκοπό για τον Παλαμά, για τον οποίο η πρωτοτυπία στον ποιητικό λόγο ταυτίζεται με την ωραιότητα, η οποία με τη σειρά της προκύπτει από τους ποιητικούς λεξιλογικούς συνδυασμούς, και σε καμιά περίπτωση από το συνεχές κυνήγι του πρωτοεπίπτου.

Ο Παλαμάς χρησιμοποιεί, κυρίως, σύνθετα επίθετα, αλλά και ουσιαστικά, ρήματα και επιρρήματα, ενεργοποιώντας τόσο τους μηχανισμούς σύνθεσης με λέξεις, όσο και εκείνους με αχώριστα μόρια. Σε σύνολο 1665 συνθέτων τα 845 είναι επίθετα (50,75%), τα 376 ουσιαστικά (22,58%) και τα υπόλοιπα ρήματα και επιρρήματα. Τα 903 έχουν ως πρώτο συνθετικό λέξεις (54,23%) και τα 762 (45,77%) μόρια. Τα σύνθετα με *λαϊκά* αχώριστα μόρια είναι σχεδόν διπλάσια από εκείνα με τα *λόγια*, με χαρακτηριστικό γνώρισμα την κυριαρχία των συνθέτων με *α-*στερητικό, αφού σχεδόν τα τρία από τα τέσσερα σύνθετα με *λαϊκά* μόρια εντάσσονται σε αυτή την κατηγορία.

Τα σύνθετα με μόρια ως προς τη σημασία τους επηρεάζονται από τη σημασία του αχώριστου μορίου, ενώ τα σύνθετα με λέξεις είναι, κυρίως, προσδιοριστικά (περίπου τα 8 στα 10 σύνθετα), αντικειμενικά, κτητικά και ακολουθούν τα παρατακτικά. Γενικά η σημασία τους είναι κυριολεκτική, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι απουσιάζουν σύνθετα με μεταφορική σημασία. Τόσο τα σύνθετα με κυριολεκτική σημασία όσο και εκείνα με μεταφορική συνθέτουν μη λεξικοποιημένες εικόνες, μη αναμενόμενες, και γι' αυτό ευχάριστες στον αναγνώστη.

Τα σύνθετα βοηθούν τον ποιητή να περιγράψει λεπτομερώς και να ακριβολογήσει. Ιδιαίτερος σημαντικός είναι ο ρόλος των συνθέτων επιθέτων στον τομέα αυτό. Ειδικότερα, με τα αρνητικά επίθετα (*α-*στερητικό) ο Παλαμάς δημιουργεί μη αποδεκτά σημασιολογικά συντάγματα που προκαλούν ρήξη σε επίπεδο γλωσσικής επικοινωνίας και κερδίζουν σε ποιητικότητα.

Η παράταξη περισσότερων του ενός συνθέτων στον ίδιο στίχο αποδεικνύει ότι τα σύνθετα λειτουργούν και εμφατικά για κάποιον από τους όρους της πρότασης, στον οποίο ο δέκτης εξαναγκάζεται να εστιάσει την προσοχή του.

Το σύνθημα στην ποίηση σχήμα της επανάληψης έχει στη *Φλογέρα του Βασιλιά* ιδιόζουσα μορφή, αφού η λέξη συχνά επαναλαμβάνεται με σύνθετη μορφή, πρακτική γνωστή και από τη δημώδη ποίηση, ενώ οι παρηχήσεις που δημιουργούνται από σύνθετα σε επίπεδο στίχου συνεπάγονται και σημασιολογικές προσεγγίσεις συχνά μεταξύ λέξεων με διαφορετικές αυτοτελείς σημασίες.

Ποικίλοι εννοιολογικοί τομείς αποτελούν πηγές άντλησης των παλαμικών συνθέτων, όπως είναι ο έρωτας, η ιστορία, η ποίηση, η γλυπτική, η χρυσοχοΐα κ.ά. Η σχέση του ποιητή, όμως, με τη φύση είναι εντελώς ιδιαίτερη, αφού το περιεχόμενο του στίχου (ερωτικό, ιστορικό, φιλοσοφικό, θρησκευτικό κ.λπ.) δεν τον εμποδίζει να δημιουργεί εικόνες με σύνθετα που παραπέμπουν στο ζωϊκό και φυτικό βασίλειο και στα φυσικά φαινόμενα. Τα συγκεκριμένα σύνθετα είναι μεταφορές που κατανοούνται εύκολα από τον αναγνώστη, εξαιτίας του οικείου λεξιλογίου.

Τα σύνθετα στο έργο χαρακτηρίζονται, όπως ο ίδιος ο ποιητής επισημαίνει γενικά για τα σύνθετα, από *ωραίο ήχο, ωραίο νόημα και μεγαλοπρεπή εικόνα, εξοικονομώντας εν ολίγοις τα μέγιστα*, ενώ η αφθονία και η ποικιλία τους αποδεικνύει την δια βίου προσπάθεια του ποιητή να «ντύσει» με τις κατάλληλες λέξεις το μήνυμά του, προκειμένου να επικοινωνήσει με το δέκτη, μεταβιβάζοντάς του κάθε φορά ειδική συγκίνηση.

Όλα τα παραπάνω επιβεβαιώνουν την αρχική μας υπόθεση, ότι τα σύνθετα στη *Φλογέρα του Βασιλιά* δεν είναι προϊόν τυχαίας έμπνευσης, αλλά προϊόν επίπονης και επίμονης επεξεργασίας του ποιητικού λόγου, φανερώνοντας παράλληλα πώς ο Παλαμάς επηρεάστηκε από τις θεωρητικές απόψεις του για τη σύνθεση στην ποιητική του πρακτική.

Μαρία Γ. Κωσταγιάννη
8ο Ενιαίο Λύκειο Αμαρουσίου
e-mail: pmihos@otenet.gr

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. 1986: *Η Νεολογία στην Κοινή Νεοελληνική*. Επιστημονική Επετηρίδα Φιλοσοφικής Σχολής Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Παράρτημα αφ. 65. Θεσσαλονίκη
- Ανδριώτης, Ν. 1943: "Η γλώσσα του Παλαμά". *Νέα Εστία* 397, 229-277.
- Γρηγοριάδης, Ν., Καρβέλης, Δ., Μηλιώνης, Χ., Μπαλάσκας, Κ., Παγανός, Γ. & Παπακώστας, Γ. 2001: *Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*. Αθήνα: ΟΕΔΒ.
- Fauriel, C. 1956: *Τα ελληνικά δημοτικά τραγούδια*. Αθήνα: Νίκας.
- Holton, D., Mackridge, P. & Φιλιππάκη-Warburton, I. 1999: *Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Πατάκης.

- Καραβία, Αιμ. 1934/1968: "Οι πρώτοι στίχοι που έγραψεν ο Παλαμάς". *Άπαντα Κ. Παλαμά (τ. ΙΔ΄)*. Αθήνα: Μπίρης-Γκοβόστης, 334-337.
- Κασίνης, Κ. 1980: *Η ελληνική λογοτεχνική παράδοση στη Φλογέρα του Βασιλιά*. Διδ. Διατριβή. Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Κεχαγιόγλου, Γ. 1973: "Τα Σύνθετα στον Δωδεκάλογο του Γύφτου". *Παρνασσός* 15, 457-474.
- Κλαίρης, Χ. & Μπαμπινιώτης, Γ. 1999: *Γραμματική της Νέας Ελληνικής. Το όνομα της Νέας Ελληνικής*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κλαίρης, Χ. & Μπαμπινιώτης, Γ. 2001: *Γραμματική της Νέας Ελληνικής. Το ρήμα της Νέας Ελληνικής*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μπαμπινιώτης, Γ. 1980: *Θεωρητική Γλωσσολογία*. Αθήνα: Ν. Δέρβης.
- Μπαμπινιώτης, Γ. 1984: *Γλωσσολογία και Λογοτεχνία*. Αθήνα: Δ. Μαυρομαμάτης.
- Παλαμάς, Κ. 1892/1962: "Ποιηταί και Αγωνοθέται". *Άπαντα (τ. Β΄)*. Αθήνα: Μπίρης-Γκοβόστης, 308-317.
- Παλαμάς, Κ. 1894/1962: "Ο Ύμνος του Απόλλωνος και η δημώδης". *Άπαντα (τ. Β΄)*. Αθήνα: Μπίρης-Γκοβόστης, 362-368.
- Παλαμάς, Κ. 1898/1962: "Τα «τραγούδια» του Βασιλικού?". *Άπαντα (τ. Β΄)*. Αθήνα: Μπίρης-Γκοβόστης, 217-226.
- Παλαμάς, Κ. 1898/1962: "Ποίος ο ποιητής?". *Άπαντα (τ. Β΄)*. Αθήνα: Μπίρης-Γκοβόστης, 227-229.
- Παλαμάς, Κ. 1899/1969: "Τα σύνθετα": *Άπαντα (τ. ΙΣΤ΄)*. Αθήνα: Μπίρης-Γκοβόστης, 518-520.
- Παλαμάς, Κ. 1910/1964: *Η Φλογέρα του Βασιλιά: Άπαντα (τ. Ε΄)*. Αθήνα: Μπίρης-Γκοβόστης.
- Παλαμάς, Κ. 1912/1966: «Το τέλος»: *Άπαντα (τ. Ι΄)*. Αθήνα: Μπίρης-Γκοβόστης, 459-465.
- Πολίτου-Μαρμαρινού, Ε. 1976: *Ο Κωστής Παλαμάς και ο Γαλλικός Παρνασσισμός*. Διδ. Διατριβή. Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Ricoeur, P. 1975: *La métaphore vive*. Paris: Éditions du Seuil.
- Τζάρτζανος, Α. χ.χρ.: *Γραμματική της Νέας Ελληνική Γλώσσας (της απλής καθαρευούσης)*. Αθήνα: Κακουλίδη.
- Τριανταφυλλίδης, Μ. 1941: *Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής)*. Εν Αθήναις: Οργανισμός Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων.